

Tomasz Bojanowski¹, Klaudia Łuniewska², Bartłomiej Oręziak³, Joanna Repeć⁴
Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji
Naukowej „*Freedom, Religion and Sovereignty.
Modern Phenomena and Future Challenges*”.
Warszawa, 27–28 września 2019 r.*

W dniach 27–28.09.2019 r. w siedzibie Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości w Warszawie odbyła się Międzynarodowa Konferencja Naukowa zatytułowana „*Freedom, Religion and Sovereignty. Modern Phenomena and Future Challenges*”. Wydarzenie zostało zorganizowane przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości w ramach projektu badawczego pt. „*O wolność wyznawania religii we współczesnym świecie. Przeciwdziałanie przyczynom dyskryminacji i pomoc prześladowanym na przykładzie chrześcijan*”⁵, którego realizację zapewnia Centrum Analiz Strategicznych Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości (dalej też IWS), a który jest współfinansowany ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości.

W konferencji wzięli udział wybitni polscy oraz zagraniczni eksperci, specjalizujący się w kwestiach związanych z problematyką suwerenności oraz wolności, w tym wolności religijnej czy wolności słowa. Prelegentami byli znamienici praktycy tacy jak wieloletni sędziowie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej też ETPC) czy Sądów Najwyższych poszczególnych państw członkowskich Rady Europy, przedstawiciele organizacji międzynarodowych i instytutów badawczych, a także naukowcy akademicy będący reprezentantami takich dziedzin jak: prawo, prawo kanoniczne, teologia, filozofia, socjologia, psychologia i innych z obszaru nauk społecznych. Interdyscyplinarny oraz międzynarodowy charakter wydarzenia

* Data zgłoszenia tekstu przez autorów: 7.05.2020 r.; data przyjęcia tekstu przez redakcję do publikacji: 13.05.2020 r.

¹ Tomasz Bojanowski jest studentem na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska, e-mail: tomaszbojanowski@gmail.com

² Klaudia Łuniewska jest studentką na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska, e-mail: klaudialuniewska97@gmail.com

³ Mgr Bartłomiej Oręziak jest doktorantem w Katedrze Ochrony Praw Człowieka i Prawa Międzynarodowego Humanitarnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska, ORCID 0000-0001-8705-6880, e-mail: boreziak@gmail.com

⁴ Joanna Repeć jest studentką na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska, e-mail: repecjoanna@gmail.com

⁵ Oficjalna strona internetowa projektu: <https://iws.gov.pl/centrum-analiz-strategicznych/o-wolnosc-wyznawania-religii-we-wspolczesnym-swiecie-przeciwdzialanie-przyczynom-dyskryminacji-i-pomoc-prześladowanym-na-przykladzie-chrzciscijan/> (dostęp: 27.05.2020 r.).

pozwoił na ukazanie całego spektrum zagadnień związanych z przedmiotem konferencji. Dla lepszego zrozumienia problemu konieczne było poznanie wiedzy eksperckiej wykraczającej poza kontekst jednego kraju i dziedziny naukowej oraz skupienie się na szerszym ukazaniu perspektywy pojmowania kwestii związanych z wolnością, religią czy suwerennością. Miało to o tyle istotne znaczenie, że w zależności od historii, kultury czy doświadczeń poszczególnych państw lub dziedziny naukowej, która poddaje je pod rozważanie, mogą być one odmiennie rozumiane, co przekłada się również na praktykę stosowania prawa. Za zasadne uznano, że należy wskazać podobieństwa oraz odmienności istniejące w regulacjach poszczególnych krajów w odniesieniu do polskiego porządku prawnego. Warto zaznaczyć, że na wydarzenie składały się wystąpienia uczestników, a także głosy w dyskusji, co przyczyniło się do lepszego omówienia problematyki konferencyjnej. Nie sposób wymienić wszystkich osób aktywnie uczestniczących w obradach konferencji, które wniosły olbrzymi wkład w powodzenie poszczególnych sesji.

Obrazy konferencji zostały uroczystie zainaugurowane przez Dyrektora Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości – dr. hab. Marcina Wielca, który w ramach wystąpienia podkreślił znaczenie komparatystyki prawniczej, pozwalającej na wymianę doświadczeń związanych z regulacjami oraz praktykami istniejącymi w porządkach prawnych poszczególnych państw, wskazując przy tym na istotne znaczenie z punktu widzenia możliwości wypracowania przepisów zapewniających skuteczniejszą ochronę wolności i realizację przynależnych jednostkom praw oraz pozytywnie wpływających na przeciwdziałanie przyczynom przestępczości na tle religijnym oraz zapobieganie ograniczaniu wolności, w tym wolności słowa, sumienia i wyznania. Podczas wystąpienia zwrócił uwagę na szczególne znaczenie procesu poddawania pod analizę prawniczą regulacji prawnych nienależących do krajowego porządku prawnego, które mają na celu polepszenie kształtującego się ustawodawstwa i korzystanie z osiągnięć legislacyjnych innych państw. Wskazał, że ujęcie komparatystyczne pozwala na wymianę doświadczeń związanych z regulacjami oraz praktyką funkcjonującą w porządkach prawnych poszczególnych krajów. Dyrektor IWS podkreślił, że możliwość wymiany doświadczeń związanych z funkcjonowaniem wolności, religii czy suwerenności może w istotnym stopniu wpłynąć na poprawę regulacji prawnych odnoszących się do tychże kwestii, a także pozwala wdrożyć do systemu prawnego rozwiązania, które przyniosłyby pozytywne skutki przy jednoczesnej rezygnacji z wprowadzania przepisów, które nie odniosły zadowalających rezultatów w innych porządkach prawnych. Dyrektor IWS podczas swojego wystąpienia wskazał na istotność kontekstu kulturowego, historii oraz doświadczeń poszczególnych państw, które towarzyszą powstawaniu regulacji prawnych, a także ich funkcjonowaniu w innych porządkach prawnych. Prof. M. Wielec wskazał na istotne znaczenie komparatystyki prawniczej z punktu widzenia roli Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, który prowadzi działalność naukowo-badawczą z zakresu tworzenia, stosowania, aksjologii i społecznego funkcjonowania prawa oraz zjawisk przestępczości i patologii społecznej, a którego zadaniem jest również podejście komparatystyczne i analiza regulacji prawnych istniejących w ramach prawa międzynarodowego oraz porządku prawnego innych państw w zakresie, w jakim może się to przyczynić do poprawy polskich regulacji prawnych. W dalszej części swojego wystąpienia Dyrektor IWS wskazał, że istotne pozostaje nie tylko

ukazanie współczesnych zjawisk, ale też zaprezentowanie ujęcia historycznego, wpływu różnych elementów na ukształtowanie się podejścia w porządkach prawnych do kwestii wolności, religii oraz suwerenności. Podczas swojego wystąpienia podkreślił on również, że kluczowe jest też określenie przyszłych wyzwań, jakie stoją przed ustawodawcą w kwestii wolności, religii oraz suwerenności, wskazując, iż nie można mówić o teraźniejszości oraz przyszłości w oderwaniu od doświadczeń historycznych. Na zakończenie Dyrektor IWS podziękował za liczne przybycie gościom, a także złożył szczególne podziękowania za współpracę w ramach organizacji konferencji ks. dr hab. prof. UMK Piotrowi Roszakowi, Koordynatorowi projektu oraz dr. Grzegorzowi Blicharzowi, Koordynatorowi badań ds. aspektów prawnych, a także wszystkim pozostałym osobom zaangażowanym w pracę nad projektem.

W ramach części otwierającej wystąpił również Koordynator Centrum Analiz Strategicznych Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości – mgr Bartłomiej Oręziak, który zaprezentował referat poświęcony szczególnie istotnej problematyce praw człowieka i godności istoty ludzkiej, a także wskazał na związane z nimi założenia, które podlegają realizacji w ramach projektu badawczego pt. „*O wolność wyznawania religii we współczesnym świecie. Przeciwdziałanie przyczynom dyskryminacji i pomoc prześladowanym na przykładzie chrześcijan*”. Podczas wystąpienia podkreślił podstawowy charakter praw człowieka, a mianowicie, że są one niezbywalne, przyrodzone, powszechne, nienaruszalne, naturalne i niepodzielne, a źródłem ich obowiązywania jest godność człowieka. Wolność religijna, wolność słowa, wolność sumienia, jako podstawowe prawa człowieka, wynikają bezpośrednio z niezbywalnej i przyrodzonej godności ludzkiej, co sprawia że nadane jest im szczególne znaczenie i legitymacja, co również potęguje fakt, iż godności nie można się wyzbyć ani też nie można pozbawić jej innej jednostki ludzkiej. Powyższe wartości są niezwykle istotne dla człowieka, a w związku z tym zasługują na szczególną ochronę i możliwość zapewnienia jednostce ich najpełniejszej realizacji. Wspomniany wyżej projekt badawczy został poświęcony przeciwdziałaniu przyczynom przestępczości, które należy rozumieć jako ochronę osób przed dyskryminacją oraz prześladowaniami na tle religijnym. Realizacja projektu jest możliwa dzięki szczegółowej analizie sytuacji w czterech aspektach prawnych, a mianowicie: wolności religijnej, wolności słowa, wolności sumienia oraz mowy nienawiści. Wszystkie te cztery obszary pozostają niezwykle istotne z punktu widzenia ochrony wolności i praw człowieka, ponieważ formułują obowiązek po stronie państwa zagwarantowania jednostce ludzkiej pewnej swobody i nieingerencji w te obszary. Wypracowanie mechanizmów oraz przepisów prawnych pozwalających skutecznie chronić ludzi przed przestępczością, dyskryminacją oraz prześladowaniami na tle religijnym przyczyni się do realizacji wolności religijnej, wolności sumienia oraz wolności słowa jako podstawowych wolności i praw człowieka.

W trakcie panelu otwierającego głos zabrał również dr Grzegorz Blicharz, który w swoim wystąpieniu przybliżył uczestnikom ideę, jaka przyświecała organizacji wydarzenia, a także wkładowi, jaki może ono wnieść w rozwój badań nad wolnością religijną i poszerzaniu możliwości skutecznego przeciwdziałania ograniczaniu suwerenności i wolności, w tym wolności religijnej, wolności sumienia oraz wolności słowa, a co za tym idzie też realizacji założeń Projektu, w ramach którego została zorganizowana przedmiotowa konferencja.

W ramach tej części wystąpił także ks. prof. UKSW dr hab. Waldemar Cisko, który podczas swojego wystąpienia skoncentrował się na ukazaniu istniejącego problemu prześladowania na tle religijnym oraz przedstawieniu aktualnych działań ukierunkowanych na pomoc osobom represjonowanym z uwagi na wyznanie. Niezwykle istotne jest zwrócenie uwagi na jednostki, a często i całe społeczności, które doznają prześladowania z uwagi na religię. Osoby te częstokroć nie mogą samodzielnie zwrócić się o pomoc, dlatego też konieczne jest działanie z zewnątrz, a więc dostrzeżenie ich problemu i zapewnienie realnej pomocy. Jak podkreśla ks. prof. W. Cisko, prawdziwą misją jest bycie głosem tych, którzy w wielu rejonach świata głosu tego nie mają. Dla przykładu, w Iraku w 2003 r. żyło 1,5 mln chrześcijan, a obecnie jest ich ponad 200 tys., z czego rocznie emigruje z tamtych terenów ok. 40 tys. chrześcijan. Działania ukierunkowane na pomoc prześladowanym mają szczególne znaczenie, w tym przede wszystkim z punktu widzenia praw człowieka. Zwrócił uwagę na rolę organizacji, których celem jest ochrona praw osób i mniejszości niemających głosu i niemogących się samodzielnie obronić przed opresjami. Oprócz zapewniania odzieży i jedzenia istotne jest również dostarczenie lekarstw, a także odpowiedniej pomocy medycznej. Ważne jest zapewnienie poszanowania wolności religijnej w wielu rejonach świata. W dalszej części swojego wystąpienia ks. prof. W. Cisko odniósł się do raportu pt. „*Prześladowani i Zapomniani. Raport o Chrześcijanach prześladowanych za wiarę w latach 2017–2019*” prezentującego sytuację prześladowanych chrześcijan w kontekście ostatnich dwóch lat. Opracowanie w szczególności koncentruje się na kilkunastu krajach, w których sytuacja jest dramatyczna. Wspomniano publikacje odnoszące się do przedmiotowej problematyki, jakimi są „*Wolność religijna. Wybrane zagadnienia*”, która została wydana przy współpracy Stowarzyszenia Pomoc Kościołowi w Potrzebie oraz Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego, a także książkę pt. „*Imigranci u bram. Kryzys uchodźczy i męczeństwo chrześcijan XXI w.*”, która stara się ukazać całą specyfikę i spektrum problemów odnoszących się do migracji ludności z przyczyn religijnych. Prelegent w dalszej części swojego wystąpienia dokonał zarysu historycznego w kontekście prześladowania za wiarę. W XX w. społeczno-polityczne systemy takie jak nazizm, komunizm lub agresywny sekularyzm doprowadziły do śmierci za wiarę ok. 45 mln chrześcijan, czego przykładem jest chociażby ludobójstwo w Turcji, walka z Kościołem w Meksyku, hiszpańska wojna domowa, dwie wojny światowe, komunizm w ZSRR, Albanii, Chinach i Korei Północnej. Według kardynała Silvano Tomasiego, Stałego Obserwatora Stolicy Apostolskiej przy ONZ, co roku w tamtym stuleciu straciło życie za wiarę w Chrystusa już średnio ok. 100 000 chrześcijan. W dalszej części wystąpienia ks. prof. W. Cisko odniósł się do aktualnie istniejącej sytuacji w krajach takich jak Syria, Irak, Iran, Arabia Saudyjska czy Chiny. Przed 2011 r. i przed rozpoczęciem operacji wojskowych, populacja Syrii wynosiła 21 mln osób. Chrześcijanie różnych wyznań stanowili tam 5% społeczeństwa, obecnie są oni wypierani. Syria ma ogromne doświadczenie w pokojowym współistnieniu różnych wyznań. Przed wojną była ona kwitującym krajem. Bilans strat kształtuje się następująco: 12 mln uchodźców wewnętrznych i zewnętrznych, 6,2 mln cierpiących z powodu głodu, 6 mln dzieci, 95 kościołów zostało zniszczonych, a 700 000 chrześcijan uciekło z kraju. Kolejnym przykładem jest Irak, gdzie chrześcijan chce się upokorzyć, niszczy się święte ikony, rzeźby czy kościoły. Twarze ikon i rzeźb są okaleczane i zamazywane.

Ekstremiści uważają, że jak ikona czy rzeźba nie ma oczu, to Bóg nie widzi co się dzieje. Od czasu amerykańskiej inwazji w 2003 r. liczba chrześcijan spadła z 1,5 mln do 250 tys. Wspólnoty chrześcijańskie, które istnieją tam od prawie 2 000 lat mogą wkrótce zniknąć. Od wczesnych lat chrześcijaństwa w Iraku istniały dwa duże kościoły apostołskie: Asyryjski Kościół Wschodu i Syryjski Kościół Prawosławny. W wyniku tego podziału powstały kolejne dwa Kościoły katolickie w epoce nowożytnej: Chalcedoński i Syryjski. Pierwsze ataki na chrześcijan miały miejsce w roku 2004, kiedy zbombardowano kościoły w Mosulu i Bagdadzie. Każde chrześcijańskie miejsce opanowane przez armię ISIS zostało zniszczone – zlikwidowano krzyże, burzono lub palono święte miejsca, a mniejszości religijne wypędzono lub zabito. Chrześcijanie mogli uratować siebie jedynie recytując islamskie credo szahada. Natomiast jeżeli chodzi o Iran, to bardzo ważną rolę w prawie irańskim stanowią fatwy. Są to oświadczenia religijne władz islamskich, często poprzedzające oświadczenia sądu lub mające na nie duży wpływ. W 2008 r. parlament ratyfikował Kodeks karny, zgodnie z którym karą za przejście z islamu na inną religię była śmierć. Chociaż ustawa ta została usunięta w 2009 r., to sędziowie w dalszym ciągu mogą skazywać ludzi na śmierć. Artykuł 167 konstytucji stanowi, że: „jeśli prawo nic nie mówi lub nie jest precyzyjne, sędzia może oprzeć swoją decyzję na źródłach władz islamskich i autentycznych fatwach”. Z kolei w Arabii Saudyjskiej zabrania się pokazywania chrześcijańskich znaków lub symboli. Kiedy włoska drużyna piłki nożnej przyjechała do tego kraju, aby zagrać mecz, piłkarze musieli zakryć część swojego loga, na której widniał krzyż. W Arabii Saudyjskiej istnieje policja religijna. Z jednej strony odprawianie mszy świętej jest znacznie ograniczone, a z drugiej strony – monarchia tego kraju stara się pokazać Arabię Saudyjską jako kraj cywilizowany, pozwalający kobietom na prowadzenie samochodu czy wychodzenie samodzielnie na ulicę bez opieki mężczyzny. W marcu 2012 r. Wielki Mufti królestwa Abdullah al-Szejk wydał rozkaz, zgodnie z którym wszystkie kościoły w regionie muszą zostać zniszczone, a wszystkie zabytki chrześcijańskiej egzystencji usunięte. Nie-muzułmanom odmówiono wstępu do świętych miast islamu takich jak Mekka i Medyna. Niektórzy imamowie w głoszeniu regularnie nawołują do przemocy wobec chrześcijan i Żydów. Szkoły państwowe uczą nienawiści wobec chrześcijan jako niewiernych i traktują ich jak wrogów. Ostatnim przykładem są Chiny, gdzie chińska partia komunistyczna nie walczy już z religią, ale zamiast tego próbuje wykorzystać ją do swoich politycznych celów. Na zakończenie ks. prof. W. Cisło podkreślił, że koniecznie trzeba zwrócić uwagę na zjawisko dyskryminacji i prześladowania chrześcijan na świecie, które istnieje i jest widoczne, a obok którego nie należy przechodzić obojętnie.

Podczas pierwszego panelu konferencji zatytułowanego „*Modern Phenomena*” wystąpili: **prof. Teresa S. Collett** z Uniwersytetu Świętego Tomasza w Saint Paul w Stanach Zjednoczonych, **ks. prof. dr hab. Franciszek Longchamps de Bérier** z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, **dr hab. prof. KUL Wojciech Lis** z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, **dr hab. prof. UJ Paweł Cichoń** z Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także **dr hab. prof. KUL Krzysztof Motyka** z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Prof. T.S. Collet w pierwszych słowach swojego wystąpienia odniosła się do słów prezydenta Stanów Zjednoczonych Donalda Trumpa, które wygłosił na forum

Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Nowym Jorku, a które jej zdaniem są szczególnie widoczne w odniesieniu do Polski, m.in. ze względu jej historię i doświadczenia, a brzmią one następująco: „*Jeżeli chcecie wolności to musicie być dumni ze swojego kraju, jeżeli chcecie demokracji, to musicie się trzymać swojej suwerenności, a jeżeli chcecie pokoju, to musicie kochać swój naród.*”. Dzięki sile i niezłomności polskich patriotów udało się przezwyciężyć opresję i zachować dziedzictwo Polaków. Przykładem są doświadczenia II wojny światowej, a w szczególności powstanie warszawskie, które pokazało, jak polski naród potrafi się zjednoczyć w obliczu niebezpieczeństwa i przeciwko wspólnemu wrogowi. Przykłady z polskiej historii pokazują, jak powinniśmy walczyć o suwerenność własnego kraju. Wolność wyznania jest związana z historią, kulturą i tradycją Polski. Podobnie jest w Stanach Zjednoczonych. Niekiedy właśnie z powodu powiązania tradycji danego kraju z wiarą, która była u podstaw formowania się danego państwa, powstają tendencje do zmniejszenia roli wiary przez pewne grupy społeczne istniejące w tym kraju. Takie działanie określa się mianem wojny kulturowej. Niektórzy twierdzą, że pojawia się kryzys, który jest związany z upadkiem wartości i coraz to większym zatracaniem się człowieczeństwa. Mówi się, że wolność jest podstawową wartością oraz wskazuje się na jej uniwersalność i kompletność. W obecnych czasach często mówi się o wolności seksualnej, nowej definicji małżeństwa, problematyce seksualizacji dzieci, prawie do sztucznej prokreacji czy wreszcie eutanazji jako przedmiocie rozważań co do granic wolności innych osób. Aktualnym problemem staje się wyznaczanie granic wolności, tak aby człowiek korzystający z przysługujących mu wolności i praw nie doprowadzał do ograniczenia wolności i praw innych osób.

Jako kolejny prelegent wystąpił **ks. prof. F. Longchamps de Bérier**, który dokonał wprowadzenia do dwóch kluczowych raportów dotyczących wolności wypowiedzi, a mianowicie: „*Freedom of Speech. A Comparative Law Perspective*” oraz „*Wolność słowa. Współczesne wyzwania w perspektywie prawnoporównawczej*”. Są to uniwersalne opracowania na temat tego, co nazywamy swobodą wypowiedzi. Publikacje dotyczą doświadczeń poszczególnych państw. Warto wskazać, że kontekst polski cechuje się nadwrażliwością na słowa, a przy tym niewystarczającą wrażliwością na swobodę wypowiedzi. Jak wskazał prelegent, powinniśmy być mniej wrażliwi na słowa oraz móc je ignorować, tam gdzie potrzebna jest pilnie świadomość wypowiedzi. W związku z tym, że mowa ma szczególną moc i siłę oddziaływania, to różne władze będą miały naturalną tendencję do ograniczania wypowiedzi. W dalszej części wystąpienia ks. prof. F. Longchamps de Bérier przywołał sprawę Snyder v. Phelps, która toczyła się przed Sądem Najwyższym Stanów Zjednoczonych, a dotyczyła pikietowania oraz posługiwania się obraźliwymi hasłami na transparentach podczas uroczystości pogrzebu żołnierza amerykańskiej piechoty morskiej, który zginął podczas wojny w Iraku. Sąd Najwyższy orzekł, że demonstrujący mieli prawo być tam, gdzie pikietowali, ponieważ mowa ma moc skłaniającą do działania, a także może powodować różne stany emocjonalne, a więc zarówno radość, jak i cierpienie. W związku z tym nie możemy reagować na ten ból kładąc mówiącego, ponieważ to nie jest dobry sposób. Każda swoboda ma swoją cenę, nawet jeżeli niektórzy mogą z tego powodu cierpieć. Należy rozróżnić poziom moralny, etyczny, niegrzeczny i pozbawiony szacunku, ponieważ w całej tej dyskusji chodzi o swobodę wyrażania poglądów. Przemówienie w interesie publicznym na publicznej ulicy nie może

stanowić podstawy odpowiedzialności za czyn naruszenia czyichś emocji, nawet w sytuacji, gdy przemówienie jest postrzegane lub interpretowane jako „obraźliwe” lub „oburzające”. Sprawa ta pokazuje, że często kieruje nami, jako ludźmi, złość czy zaskoczenie tym, co ktoś powiedział. Amerykańskie podejście do sprawy jest takie, że słowa nie ranią i nacechowane są wielką integralnością i dużym szacunkiem do samego siebie, aby nie czuć się zranionym tym, co jest wypowiedzane. W Księdze Tobiasza jest mowa, aby nie czuć się zranionym z powodu tego, co mówią inni. Swoboda wypowiedzi nie jest po to, aby poprzeć opinię większości, ale po to, aby stworzyć przestrzeń i forum dla tych, którzy są w mniejszości, którzy wypowiadają opinie nawet niechciane, niemiłe czy niewygodne. W dalszej części swojego wystąpienia ks. prof. F. Longchamps de Bérier odniósł się do kilku sytuacji, gdzie na różny sposób wykorzystywano możliwość swobodnego wypowiadania się, w tym przy zastosowaniu różnych form przekazu, których celem było sprowokowanie odbiorców i wywołanie u nich skrajnych emocji. Warto wyróżnić kampanię reklamową popularnej sieci odzieżowej H&M, w ramach której stworzono reklamę ubrań dla dzieci, która przedstawiała afroamerykańskie dziecko ubrane w bluzę marki H&M z napisem „*Coollest Monkey In The Jungle*”, co zostało później uznane powszechnie za rasistowskie. W związku z tą sprawą rozgorzała dyskusja, czy było to właściwe czy też nie. Jak można zauważyć, gniew stał się motorem napędowym do promocji marki, a sprawa ukazała się w większości gazet i portali.

Prof. W. Lis podczas swojego wystąpienia poruszył podstawowe kwestie dotyczące istnienia konfliktu pomiędzy wolnością wypowiedzi a ochroną uczuć religijnych. W trakcie swojego przemówienia Prelegent wskazał, że wolność wypowiedzi pozwala człowiekowi wyrażać własne emocje oraz komunikować się z innymi ludźmi. W zależności od przedmiotu oraz celu przekazu, wypowiedź może przybierać różne formy, w tym również takie, które mogą niekiedy naruszać uczucia religijne osób wierzących. Należy poddać pod rozagę podstawowe wartości leżące u podstaw danych społeczności, wzajemnego stosunku do siebie ludzi oraz ich odczuć, granic ekspresji oraz kresu tolerancji wobec wrogich zachowań, które naruszają uczucia innych osób. Istotne jest również określenie, czy negowanie oraz krytyka praktyk i przekonań religijnych, dyskryminacja wyznawców danych religii oraz pogarda dla uczuć osób wierzących stanowią wyraz wolności wypowiedzi czy też raczej przejaw mowy nienawiści. W związku z tym, że zarówno wolność ekspresji, jak i ochrona uczuć religijnych pozostają prawami przynależnymi każdej jednostce ludzkiej oraz uosabiają wartości prawnie chronione, to w przypadku ich naruszenia organ powołany do pełnienia wymiaru sprawiedliwości jest zobligowany do możliwie najpełniejszej ich ochrony oraz zapewnienia korzystania z nich przez podmioty do tego uprawnione. W przypadku konfliktu pomiędzy nadrzędnymi wolnościami oraz prawami, jakimi są wolność wypowiedzi oraz prawo do ochrony uczuć religijnych, to organ sądowy powinien dokonać ich porównania i wyważenia, aby przyznać pierwszeństwo którejś z tych wartości przy możliwie jak najpełniejszej realizacji każdej z nich. Nie bez znaczenia dla dokonania oceny tychże wartości pozostaje system aksjologiczny, leżący u podstaw systemu prawnego oraz społeczeństwa danego państwa. W dalszej części wystąpienia prof. W. Lis odniósł się do zjawiska wolności wypowiedzi akademickiej, która dotyczy nie tylko naukowców, ale ma o wiele szerszy wymiar, gdyż wpływa na studentów i przynależne im prawo do nauki

oraz na całe społeczeństwo, które korzysta z faktu nauczania studentów, aby myśleli w sposób niezależny, dzięki czemu są świadomi swojej odpowiedzialności za naród oraz cały świat. Pojmowanie wolności zależy od naukowców, którzy przez swoje podejście i zaangażowanie mogą i powinni kształtować korzystanie z wolności.

Następnie głos zabrał **prof. P. Cichoń**, który w swoim wystąpieniu skupił się na zaprezentowaniu publikacji pt. „*Klauzule porządku publicznego i moralności publicznej*”. Książka ukazuje znaczenie i funkcjonowanie powyższych klauzul prawnych w ustawodawstwie polskim na tle rozwiązań prawnych Unii Europejskiej oraz prawa międzynarodowego. Stanowią one niejako zawór bezpieczeństwa dla porządku prawnego. Klauzule porządku publicznego oraz moralności publicznej służą ochronie i realizacji praw jednostki, ale również spójności aksjologii porządku prawnego. Wymaga to wyjścia poza prawo pozytywne i osadzenia ich w konkretnych warunkach społecznych danego kraju. Klauzula porządku prawnego jest jednym z fundamentalnych rozwiązań, które służą blokowaniu sprzecznych z porządkiem prawnym rozwiązań prawnych. Pozwalają w ten sposób chronić konstytucję oraz jej aksjologię. Wymaga to zwrócenia uwagi na tradycję, z którą utożsamia się państwo i która podtrzymuje społeczeństwo, a także na kulturę i wartości stanowiące podstawowe czynniki wykorzystywane przy podejmowaniu decyzji przez obywateli. Należy wziąć również pod uwagę etykę, która wskazuje na podstawy współżycia społecznego. Dopiero to wszystko razem wzięte pozwala nam właściwie spojrzeć na te dwie klauzule. Te pojęcia są pojęciami nieostrymi, konieczna jest ich interpretacja. Jednakże tym zajmują się sędziowie, którzy korzystają z doktryny prawa. Klauzule mogą być przydatne przy ochronie innych cennych wartości takich jak małżeństwo, rodzina, dobra osobiste i wiele innych. Klauzula moralności publicznej jest drugim zaworem bezpieczeństwa, który został uregulowany w konstytucji i pozwala chronić podstawowe zasady etyczne. Tu warto podkreślić, że nie chodzi tylko o aspekt indywidualny tej moralności publicznej, ale także o kontekst wspólnotowy. Zachowanie moralności publicznej jest niezmiernie ważne, ale tu istotna jest również rola mediów, które mogą przyczynić się do propagowania odpowiednich postaw i zachowań. Zaprezentowana publikacja odnosi się do prawa konstytucyjnego, prawa prywatnego międzynarodowego, prawa unijnego, prawa własności przemysłowej, prawa rodzinnego i opiekuńczego, prawa gospodarczego, prawa karnego oraz prawa środków przekazu publicznego. Dobór ekspertów jest niezwykle trafny, gdyż są to znakomici specjaliści o różnym doświadczeniu i specjalizacji, co daje możliwość ukazania zagadnienia niezwykle szeroko i dogłębnie oraz stwarza wielowymiarową perspektywę. Te dwie klauzule *bonum commune hominis*, które są wspólne, i choć posiadają konotacje pozaprawne, to zawieranie ich w przepisach pozwala podchodzić elastycznie do różnych unormowanych kwestii. Zapewniają możliwość ingerencji prawnej w stosunku do działań, które powszechnie uznaje się za mogące przynosić szkody społeczne, a także mogące przyczynić się do rozwiązywania różnych przypadków.

Natomiast **prof. K. Motyka** w swoim wystąpieniu odniósł się do jakże ważnego zjawiska powiązania praw człowieka z moralnością publiczną i porządkiem publicznym. Moralność rozumiana jako pozaprawny system normatywny przenika do wielu obszarów prawa, w tym w szczególności do praw człowieka. Jeżeli traktujemy niezbywalną i przyrodzoną godność jako źródło obowiązywania praw człowieka,

to możemy zauważyć istnienie powiązania analitycznego między tak rozumianą moralnością a prawami człowieka. Prawa człowieka jako prawa moralne nie zależą od danego państwa, ponieważ państwo może w sposób pozytywny włączyć je do swojego ustawodawstwa i w ten sposób poddać je ochronie. W historii praw człowieka możemy mówić o I fazie, czyli jak niektórzy twierdzą o konceptualizacji, która wiąże się z Johnem Lockiem. Później następuje pozytywizacja praw człowieka, która miała miejsce pod koniec XIX w. w oparciu o dokumenty rewolucji amerykańskiej oraz rewolucji francuskiej. W Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych możemy dostrzec jakże silne powiązania między prawami naturalnymi i prawami człowieka. W dokumencie tym proklamuje się to, co dziś nazywamy prawem do samodeterminacji opartym na prawach natury i prawach boskich, a wyrażonym w tym oto fragmencie: „Uważamy następujące prawdy za oczywiste: że wszyscy ludzie stworzeni są równymi, że Stwórca obdarzył ich pewnymi nienaruszalnymi prawami, że w skład tych praw wchodzi prawo do życia, wolność i dążenia do szczęścia.”. System polityczny w USA jest oparty na prawach natury i na prawach boskich. Nawet we francuskiej Deklaracji praw człowieka i obywatela z 1789 r. pada odniesienie do istoty najwyższej, a więc jest to nieco inne sformułowanie niż odniesienie *explicite* do stwórcy, które zostało użyte w Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych. Prawa człowieka są zakorzenione nie tylko w prawie naturalnym, ale również rozumiane w sposób religijny, a ściśle rzecz ujmując w Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych prawa człowieka opierają się na pozytywnym prawie boskim, ponieważ to właśnie stwórca dał człowiekowi inherentne i niezbywalne prawa. Prawo do życia w wolności i poszukiwaniu szczęścia zostały wyraźnie podkreślone w tym dokumencie. Natomiast to, czego doświadczamy w ostatnich dziesięcioleciach w pewnym zakresie oddziela prawa człowieka nie tylko od religii, ale co równie istotne – od moralności. Sąd Najwyższy USA orzekł, że w świetle konstytucji pary jednopłciowe mają prawo do zawierania małżeństw, co jest uważane za afront do prawa naturalnego i praw natury. Niektórzy mogą twierdzić, że zachodnie społeczeństwa są coraz bardziej laicyzowane, mimo że ponad 90% obywateli deklaruje, że wierzą w jakąś nadrzędną istotę.

Drugi panel konferencji pt. „Crossroads of freedoms” został poświęcony dyskusji z autorami książek korelujących z tematyką konferencji. Były to pozycje takie jak: *„Freedom of Religion. A Comparative Law Perspective”*, *„Freedom of Speech. A Comparative Law Perspective”*, *„Freedom of Conscience. A Comparative Law Perspective”*, *„Public Policy and Public Morality”*, *„Marriage, Children, and Family. Modern Challenges in Comparative Law Perspective”*. Rolę moderatora sprawował **dr hab. Michał Kowalski** z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podczas panelu głos zabrali m.in.: **dr Grégor Puppinck**, Dyrektor Europejskiego Centrum Prawa i Sprawiedliwości (ECLJ) w Strasburgu we Francji, **prof. Giovanna Razzano** z Uniwersytetu Rzymskiego „La Sapienza” we Włoszech, **dr Marcin Olszówka** z Uczelni Łazarskiego w Warszawie, **prof. Alejandra Maria Vanney** z Uniwersytetu w Princeton w Stanach Zjednoczonych, **prof. Beatrice Serra** z Uniwersytetu Rzymskiego „La Sapienza”, **prof. Augusto Zimmermann** z Sheridan College w Perth oraz Uniwersytetu Notre Dame we Fremantle w Australii, **prof. Iain T. Benson** z Uniwersytetu Notre Dame we Fremantle, **dr Ksenia Bakina** z Royal Holloway, University of London zlokalizowanego w Egham w Wielkiej Brytanii, **dr hab. Filip**

Ciepły z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, dr Tomasz Barszcz także z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Krisztina Petra Gula z Uniwersytetu Loránda Eötvösa w Budapeszcie na Węgrzech, dr hab. prof. UwB Andrzej Sakowicz z Uniwersytetu w Białymstoku, dr Rodrigo Guerra Espinosa z Uniwersytetu Andyjskiego w Santiago w Chile, dr hab. prof. ASzWoj Katarzyna Chałubińska-Jentkiewicz z Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie, dr Aleksandra Syryt z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, ks. dr hab. prof. UZ Tomasz Rakoczy z Uniwersytetu Zielonogórskiego oraz mgr Maciej Delijewski z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Z kolei trzeci panel konferencji nosił nazwę „*New insights*”. Moderatorem została wspomniana już wcześniej prof. T.S. Collett, natomiast prelegentami byli: dr Weronika Kudła z Uniwersytetu Jagiellońskiego, dr hab. prof. UJ Piotr Mostowik także z Uniwersytetu Jagiellońskiego, dr hab. prof. PWSZ Piotr Szymaniec z Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Angelusa Silesiuisa w Wałbrzychu. Niestety, Prof. Hedvig Bernitz z Uniwersytetu w Sztokholmie nie mogła wystąpić z przyczyn niezależnych.

Jako pierwsza głos zabrała dr W. Kudła, która dokonała prezentacji książki pt. „*Wrogość wobec religii. Ostrzeżenia ze strony Sądu Najwyższego USA*”. Autorka opisuje zjawisko wrogości wobec religii istniejące w Stanach Zjednoczonych oraz wskazuje na interpretacje i wiedzę wynikającą z orzecznictwa amerykańskiego Sądu Najwyższego w przypadkach związanych z Pierwszą poprawką do Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki, która ustanawia m.in. zakaz ograniczania wolności religijnej. Książka dostarcza szczegółowej wiedzy na temat stanu wrogości wobec religii na podstawie konkretnych spraw, które były przedmiotem rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego USA. Praca stara się odpowiedzieć na pytanie o to, co faktycznie składa się na wrogość wobec religii poprzez dogłębną analizę przypadków naruszenia tejsze wolności religijnej w Stanach Zjednoczonych. Autorka zwraca uwagę na brak ścisłej definicji pojęcia wrogości wobec religii, co ma bezpośrednie przełożenie na interpretację przepisów odnoszących się do tego zjawiska. Dr W. Kudła w swoim wystąpieniu wskazała, że wolność wyznania w okresie od lat 40. do lat 80. XX w. nie była przedmiotem szczególnych rozważań, ponieważ w powyższym przedziale czasowym toczyło się jedynie 7 spraw dotyczących tejsze kwestii przed amerykańskim Sądem Najwyższym, z kolei w kolejnych latach do chwili obecnej liczba spraw w tej materii wzrosła do 23, co stanowi zauważalną różnicę. Sprawy dotyczące wolności religii, które odnoszą się do kwestii wrogości wobec religii, można podzielić na cztery kategorie odnoszące się do różnych obszarów prawnych: wrogości wobec symboli religijnych, wrogości wobec pomocy finansowej religiom (łącznie z ulgami podatkowymi), wrogości wobec religii w szkołach i na uniwersytetach amerykańskich, a także wrogości wobec tożsamości religijnej. Do kluczowych wyroków odnośnie do omawianej problematyki, które zapadły przed Sądem Najwyższym USA, należy zaliczyć wyroki w sprawach m.in.: *Salazar v. Bueno*, *Employment Division v. Smith*, *Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission* czy też *Church of the Lukumi Babalu Aye v. City of Hialeah*. Publikacja ta może stanowić dla czytelnika istotne źródło informacji na temat tego, w jaki sposób prawo amerykańskie poszukuje rozwiązania sytuacji, w której jawią się sprzeczności i kontrowersje związane ze zjawiskiem wrogości wobec

religii. W sprawach dotyczących tego zjawiska każdorazowo należy poddać pod rozważanie rozwiązania możliwe do zastosowania, a w miarę okazji poszukiwać nowych sposobów zażegnania konfliktów. Jak podkreśla autorka, błędem byłoby poprzestawanie na przyjętych już rozwiązaniach i traktowanie ich jako pewnik, a także każdorazowe mechaniczne ich stosowanie.

Następnie głos zabrał **prof. P. Mostowik**, który przedstawił książkę pt. „*Fundamental and Legal Problems of Surrogate Motherhood. Global Perspective*” poświęconą problematyce prawnego statusu matki. Obecnie można zauważyć, że w dalszym ciągu w większości systemów prawnych na świecie pozostaje słuszne stwierdzenie wywodzące się jeszcze z prawa rzymskiego „*mater semper certa est*”, które wyraża przeświadczenie, iż tożsamość matki dziecka zawsze jest pewna. Macierzyństwo definiowane jest jako status osobisty kobiety, która urodziła dziecko, ale w niektórych systemach prawnych istnieje konkurencyjna zasada, zgodnie z którą strony mogą uzyskać prawny status matki czy ojca dziecka, który czasem określany jest jako „rodzic nr 1” czy „rodzic nr 2”. Dotyczy to również par homoseksualnych, które stają się rodzicami w ramach umowy z matką surogatką zawieranej zazwyczaj w asyście profesjonalnych organizatorów takiego przedsięwzięcia. W niektórych państwach istnieje zakaz surogacji. Zauważalne staje się zjawisko turystyki prokreacyjnej, które przejawia się tym, że wiele narodzin odbywa się w innych państwach, właśnie z uwagi na nielegalność surogacji w danym państwie. Obecnie coraz częściej pojawiają się postulaty zmiany materialnego prawa rodzinnego w zakresie surogacji, a przynajmniej wprowadzenia możliwości uznania skutków prawnych obcego prawa, wynikających ze wspomnianej wyżej „turystyki prokreacyjnej”. Zagadnienia omówione w monografii dotyczą zarówno prawa krajowego, jak i międzynarodowego, jak też odnoszą się do konkretnych orzeczeń, w tym Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Publikacja koncentruje się na perspektywie międzynarodowej, a jej treść jest wynikiem współpracy międzynarodowej pomiędzy zarówno ponad 30 ekspertami z państw członkowskich Rady Europy, jak i państw-obszerników Rady Europy.

Prof. P. Szymaniec wygłosił referat zatytułowany „*Objection of Conscience: The Point of View of the Contemporary Legal Philosophy*” oraz pokrótce zaprezentował swoją publikację pt. „*Koncepcje wolności religijnej. Rozwój historyczny i współczesny stan debaty w zachodniej myśli polityczno-prawnej*”. W swoim wystąpieniu prof. P. Szymaniec skupił się na kwestii sprzeciwu sumienia jako zjawiska, który nie dotyczy już tylko służby wojskowej, ale dotyka również innych obszarów takich jak np. medycyna. Prelegent odniósł się do wcześniej wspomnianej sprawy *Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission*, która stała się przedmiotem rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych. W przywołanej wyżej sprawie strona sporu, a więc Colorado Civil Rights Commission (Komisja Praw Obywatelskich w Kolorado) wydała decyzję, w której stwierdziła, że Jack Philips będący właścicielem piekarni *Masterpiece Cakeshop* poprzez odmowę wykonania usługi polegającej na przygotowaniu niestandardowego tortu ślubnego dla pary homoseksualistów naruszył przepisy antydyskryminacyjne. J. Philips wskazywał, że napis, który miał się znajdować na wypieku sprzeciwiał się zagwarantowanej mu wolności sumienia oraz wyznania religijnego. Sąd Najwyższy USA stanął przed dylematem, czy właściciele obiektów użyteczności publicznej mogą odmówić świadczenia niektórych usług na podstawie Pierwszej poprawki do

Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki, ustanawiającej wolność słowa i wolność wyznania religijnego, a także, czy mogą oni na tej podstawie zostać zwolnieni z przepisów zapewniających niedyskryminację w miejscach publicznych. Innym przykładem, gdzie odmówiono wykonania usługi powołując się na przekonania religijne, była sprawa drukarza z Łodzi, która swój finał osiągnęła w polskim Sądzie Najwyższym. Oddalono kasację w tej sprawie, a w uzasadnieniu do wyroku Sąd Najwyższy stwierdził, że poglądy danej osoby i subiektywnie pojmowana religia mogą stanowić wystarczające uzasadnienie do odmowy wykonania usługi. Jednakże w omawianej sprawie nie stwierdzono takiej podstawy. W sprawie zapadł również wyrok Trybunału Konstytucyjnego, który wskazał, że regulacja zawarta w art. 138 Kodeksu wykroczeń⁶ jest niezgodna z art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁷, ponieważ ingeruje w podstawowe wolności i prawa konstytucyjne oraz podważa zaufanie do państwa i prawa.

Planowane było też wystąpienie **prof. H. Bernitz** z Uniwersytetu w Sztokholmie, która miała dokonać prezentacji książki pt. *„Religion and Human Rights: Ambiguities and Ambivalences of Freedom”*, jednakże, jak już wspomniano, nie mogła ona uczestniczyć w Konferencji.

Pierwszy dzień konferencji został zakończony uroczystą kolacją, która stanowiła kontynuację dyskusji rozbrzmiałych podczas tego dnia konferencji, stając się doskonałą okazją do wymiany poglądów i doświadczeń związanych z problematyką suwerenności oraz wolności w poszczególnych państwach z których przybyli zaproszeni prelegenci.

Z kolei drugi dzień konferencji został poświęcony rozważaniom na temat możliwości wypracowania istotnych zmian oraz postulatów względem suwerenności oraz wolności, a także dostrzeżeniu istotnych zagrożeń oraz wyzwań i szans mogących wpłynąć na polepszenie sytuacji odnoszących się do przedmiotowej problematyki, dlatego też druga część konferencji została zatytułowana *„Future Challenges”*.

Podczas pierwszego panelu drugiego dnia konferencji zatytułowanego *„Law, History and Sovereignty”* rolę moderatora sprawowała wspomniana już wcześniej dr **A.M. Vanney**. Jako prelegenci głos zabrali m.in.: **prof. Michał Kowalski** z Uniwersytetu Jagiellońskiego, **prof. Francesco Manfredi** z Uniwersytetu LUM Jean Monnet we Włoszech, **dr Jonathan Price** z Uniwersytetu w Oksfordzie w Wielkiej Brytanii, **prof. Antonio Palma** z Uniwersytetu Neapolitańskiego im. Fryderyka II we Włoszech, a także **prof. Federico Fernández de Buján** oraz **prof. Ana Mohino** z Narodowego Uniwersytetu Kształcenia na Odległość (UNED) w Hiszpanii.

Jako pierwszy głos zabrał **prof. M. Kowalski**, który w swoim wystąpieniu pt. *„Sovereignty vs. Freedom of Religion: Remarks on International Legal Responses to the so-called French Burqa Ban”* poruszył problematykę zakazu noszenia burek w świetle prawa międzynarodowego w związku z wprowadzeniem takowego ograniczenia przez francuskie władze. Prelegent wskazał, że zakaz noszenia burek został wprowadzony we Francji już w 2010 r., a następnie również w innych krajach zostały wprowadzone podobne regulacje. Przyczyną, dla której ograniczono możliwość noszenia burek, była rosnąca populacja muzułmanów. Takie działania legislacyjne charakteryzują się olbrzymią ingerencją w wolność religijną, przez co rodzi się pytanie o to, w jakim stopniu państwo może ograniczać naszą wolność

⁶ Ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2019 r. poz. 821).

⁷ Z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

religijną? Zakaz wprowadzony we Francji stał się przedmiotem postępowań przed organami międzynarodowymi, takimi jak ETPC oraz Rada Praw Człowieka ONZ. Europejski Trybunał Praw Człowieka nie stwierdził naruszenia wolności i praw zagwarantowanych w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁸, a RPC ONZ uznała, że narusza on wolność religijną. Prof. M. Kowalski nie zajął stanowiska w tej sprawie, ale krytycznie przeanalizował oba podejścia i rozwinął problem miejsca religii w nowoczesnym demokratycznym państwie prawa.

Następnie wystąpił **prof. F. Manfredi**, który wygłosił referat zatytułowany „*Economy, Sovereign Communities and Selective De-globalization Processes*”. Prelegent podczas wystąpienia poruszył tematy bezpośrednio związane z gospodarką oraz funkcjonowaniem niezależnych społeczności na tle wybranych aspektów globalizacji. Prof. F. Manfredi wskazał szanse i zagrożenia wynikające z tychże zjawisk, a także odniósł się do środków służących zapobieżeniu lub stymulacji tych procesów.

Kolejny referat zatytułowany „*Augustine, Rousseau, and Identity-Politics Politics*” wygłosił **dr J. Price**, w którym poruszył problematykę związaną z filozofią św. Augustyna, Jana Jakuba Rousseau oraz polityką tożsamościową. Na początku wskazano, że według liberalnego porządku podzielnego przekonanie Boecjusza, to naturę człowieka wyróżnia racjonalność. W pojęciu scholastycznym oznaczało to rozróżnianie dobra od zła. Wyraża to art. 1 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ osadzający ludzkie braterstwo na podstawach rozumu i sumienia. Dr J. Price w dalszej części swojego wystąpienia wskazuje, że przeciwny jest temu tzw. romantyzm Rousseau, który zakłada wyjątkowość każdej jednostki. Co więcej, według dr. J. Price’a nowa polityka tożsamościowa prowadzona w odnowionym duchu Rousseau zagraża liberalnemu porządkowi o wiele bardziej niż kolektywistyczny romantyzm. Oferuje ona zamiast „wspólnej racjonalności” przekształconą doktrynę św. Augustyna – „wewnętrznego ja” – według której podstawą życia społecznego ma być podążanie za autonomią i moralnością. Doktryna św. Augustyna jest zapożyczana i przekładana na kolektywistyczne realia republikanizmu Rousseau. Pod koniec wystąpienia prelegent wykorzystał tezę Philipa Cary’ego i dokonał jej rozwinięcia, porównując augustiańskie korzenie polityki tożsamościowej z filozoficzną antropologią Rousseau. Miało to pokazać, że taka synteza jest narzędziem służącym do demontażu aktualnego liberalnego porządku i zastąpienie go „polityką tożsamościową” w miejscach, w których krzyżuje się tożsamość, pragnienie oraz uznanie.

Z kolei **prof. A. Palma** przedstawił referat w języku włoskim pt. „*Simboli religiosi, identità spirituali e laicità nelle società democratiche*”, w którym szeroko poruszył temat symboli religijnych, tożsamości duchowej i sekularyzmu w społeczeństwach demokratycznych. Na początku referent wskazywał na definicję symboli religijnych i sekularyzmu na podstawie ich chrześcijańskich korzeni. W tym aspekcie potraktował on ochronę symboli religijnych jako ochronę wolności religijnej. Następnie poruszył temat występowania symboli religijnych w instytucjach i miejscach publicznych. Na samym końcu skonfrontował ten temat z godzeniem w wartości wieloetnicznego społeczeństwa.

⁸ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).

Na zakończenie panelu **prof. F. Fernández de Buján** i **prof. A. Mohino** zaprezentowali w języku hiszpańskim zagadnienie na temat „*Luoghi e cerimonie sacre in Spagna. Profanazioni e protezione penale*”. Wystąpienie skoncentrowało się na ukazaniu na przykładzie miejsc świętych i przebiegu ceremonii w Hiszpanii zjawiska profanacji i przeciwdziałania przestępczości. Mówcy wskazali, że w kraju ich pochodzenia niektóre mniejszości wykazują objawy tzw. wojującego ateizmu, który zasada się na wrogim nastawieniu do religii, w tym przede wszystkim do chrześcijaństwa. W związku z tym liczba przypadków profanacji kościołów katolickich w ostatnich latach znacząco wzrosła. Prawo karne sankcjonuje takie zachowania, jednak w praktyce orzecznictwo opiera się na zbyt kazuistycznym podejściu. W Hiszpanii rozpoczęto na ten temat debatę społeczną i prawną, niektóre środowiska próbują chronić ludzi odpowiedzialnych za takie występki, powołując się na możliwą kolizję z wolnością wypowiedzi.

Panel zwieńczyło wystąpienie **dr. G. Blicharza** zatytułowane „*Legal Identity of the West*” o charakterze ponadczasowym. Jako ekspert z zakresu prawa rzymskiego przekazał wiedzę, która powinna stanowić podstawy edukacji prawniczej oraz być znana wszystkim prawnikom kształconym w tradycyjny sposób. Wskazał na rolę prawa rzymskiego w kontekście prawnej tożsamości państw Zachodu. Ponadto uwypuklił, że aktualnie prawodawstwo zaczęło oddalać się od swoich korzeni, a to w przyszłości może się okazać sporym problemem.

Podczas drugiego panelu drugiego dnia konferencji zatytułowanego „*Religion and Freedom*” funkcję moderatora sprawował **ks. prof. F. Longchamps de Berier** jako specjalista z zakresu prawa rzymskiego, historii prawa oraz prawa amerykańskiego. Wśród prelegentów znalazły się takie osobistości jak: **prof. Paul Coyer** z Instytutu Polityki Światowej w Waszyngtonie w Stanach Zjednoczonych, **prof. Rafael Alvira** z Uniwersytetu Nawarry w Pampelunie w Hiszpanii, **dr Eric Rassbach** z Uniwersytetu Harvarda w Cambridge reprezentujący Becket Fund for Religious Liberty z siedzibą w Waszyngtonie w Stanach Zjednoczonych, **prof. Raquel Lázaro** także z Uniwersytetu Nawarry w Pampelunie oraz **prof. Piotr Kroczek** z Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, a także **dr Maria Moulin-Stożek** z Uniwersytetu w Birmingham.

Jako pierwszy prelegent wystąpił **prof. P. Coyer**, który wygłosił przemówienie pod tytułem „*How Religion Shapes Global Affairs, Nationalism, National Identity and Sovereignty*”. Referent w niezwykle interesujący sposób przedstawiał sposób, w jaki religia wpływa na rozmaite sprawy międzynarodowe, ruchy nacjonalistyczne, tożsamość narodową, a także suwerenność państwową.

Następnie głos zabrał **prof. R. Alvira**, który przedstawił temat „*The Meaning of Freedom and the Religion as Institution*”, w którym zaprezentował zagadnienia związane z wolnością religijną w zakresie funkcjonowania instytucji. Prof. R. Alvira przedstawił przede wszystkim kontrowersję na linii Kościół katolicki – państwo, przy czym uwypuklił, że jest to konsekwencją dzisiejszego pojmowania pojęć wolności i instytucji. Współczesne rozumienie wolności jest zupełnie odmienne niż klasyczne i chrześcijańskie (głównie katolickie). Tak samo w przypadku instytucji, której idea w tradycji chrześcijańskiej jest głębsza niż ta we współczesnym rozumieniu czysto państwowym. Wskazane różnice miały i nadal mają wpływ na praktykę polityczną w państwach Zachodu.

Kolejnym prelegentem był dr E. Rassbach, który wygłosił referat zatytułowany „Turning Point?: Developments in the Law of Religious Liberty in the United States”. W przemówieniu szeroko omówił zakres ochrony wolności religijnej, jego zmiany oraz możliwe kierunki rozwoju. Autor wskazał, że przez lata to zagadnienie prawne było kształtowane przez dwie przełomowe decyzje Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych – Lemon v. Kurtzman z 1971 r. w sprawie tzw. klauzuli zakładowej oraz Employment Division v. Smith z 1990 r. w sprawie „klauzuli swobodnego wykonywania”. Jednakże Sąd Najwyższy w USA wykazał chęć zmiany linii orzeczniczej, a nawet zastąpienia tych precedensów. Prezentacja przedstawiła możliwe kierunki zmian w prawie w zakresie wolności religijnej w Stanach Zjednoczonych.

Prof. R. Lázaro w ramach swojego wystąpienia wygłosił referat pt. „The Return to the Sacred: Religious Pluralism, Secularization and Religious Freedom” odnoszący się do zjawiska pluralizmu, sekularyzacji i wolności religijnej. Prof. R. Lázaro pokazał, że pluralizm religijny stanowi rzeczywistość społeczną, która jest kluczowa dla sekularyzacji oraz wolności religijnej. Według mówcy należy wrócić do „sacrum” i zawrócić z drogi, którą wskazali XVIII-wieczni myśliciele. Błędem było założenie, że postęp naukowy i technologiczny zastąpi religię. W istocie jest to niemożliwe, ponieważ niektóre aspekty rzeczywistości mogą być uzasadnione tylko na gruncie teologicznym. Jednak mimo faktu, że religia jest głównym elementem życia społecznego, to odsetek prześladowanych, w tym przede wszystkim chrześcijan, stale wzrasta. Z tego też powodu należy wykazać, że wiara jest dobrem społecznym, a w związku z tym wymaga szczególnej ochrony prawnej oraz uznania jej roli w życiu publicznym.

Prof. P. Kroczek zaprezentował referat pt. „Protection of Personal Data and Religious Freedom”. W swoim wystąpieniu skupił się na omówieniu problematyki ochrony danych osobowych w kontekście aktualnych regulacji prawnych, a także w korelacji z podstawowymi prawami człowieka, w tym przede wszystkim wolnością wyznania.

Drugi panel konferencji zakończyło wystąpienie dr M. Moulin-Stożek zatytułowane „The Right to Freedom of Religion or Belief and its Regulatory Framework in Europe” poruszające zagadnienie prawa do wolności religijnej i wolności przekonań na tle europejskich regulacji prawnych. Referat zasadzał się na wytycznych Rady Unii Europejskiej w sprawie promowania i ochrony wolności religijnej, które potępiały wszelkie naruszenia wolności religijnej i wolności przekonań. Dr M. Moulin-Stożek zwróciła uwagę na to, że Europa w porównaniu z innymi obszarami, gdzie przeważają komunizm i islamski fundamentalizm, jest miejscem względnej tolerancji religijnej. Prawo do wolności religijnej i przekonań jest powszechnie znane i akceptowane w prawie europejskim. W dalszej części wystąpienia prelegentka rozważała, czy i w jakim zakresie w systemach prawnych państw europejskich wolność religii musi być podstawą każdego systemu politycznego opartego na zasadzie demokratycznego państwa prawa.

Podczas trzeciego panelu drugiego dnia konferencji zatytułowanego „Freedom of Speech and Challenges to Religious Liberty” rolę moderatora przejął wspomniany już wcześniej ks. prof. P. Roszak. W trakcie panelu swoje referaty zaprezentowali: dr hab. prof. UJ Izabela Lewandowska-Malec z Uniwersytetu Jagiellońskiego, dr n. med. prof. WSiLiZ Monika Sadowska z Wyższej Szkoły Inżynierii i Zdrowia

w Warszawie, **prof. David Magalhães** z Uniwersytetu w Coimbrze w Portugalii, a także **dr Krzysztof Koźmiński** z Uniwersytetu Warszawskiego.

Jako pierwsza głos zabrała **prof. I. Lewandowska-Malec** prezentując referat pt. „*Freedom of Speech in the Case E.B. v. Poland, application no. 56012/18*”, w którym omówiła kwestię wolności religijnej na przykładzie sprawy E.B. v. Polska. Prof. I. Lewandowska-Malec przedstawiła sprawę, w której dziennikarz o inicjalach E.B. opisał szkody wyrządzone przez jedną rodzinę, której członkowie są prominentnymi politykami na szczeblu europejskim, państwowym oraz lokalnym. W artykule pojawia się wzmianka, że jeden z polityków podejmował nielegalne działania w celu zdobycia odznaczenia „Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata”. Ostatnie słowa były przedmiotem postępowania, które oparło się aż o Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu.

Kolejną osobą, która zabrała głos była **prof. M. Sadowska**, która wygłosiła referat zatytułowany „*Freedom of Speech and the Principles of Medical Ethics in the Context of Health Security*”. Przemówienie oscylowało wokół tematyki wolności słowa i zasady etyki medycznej w kontekście bezpieczeństwa zdrowotnego. Prof. M. Sadowska poruszyła także problem bezpieczeństwa zdrowotnego, na który składają się informowanie pacjenta o zagrożeniach medycznych interwencjach oraz niepowodzeniach lub pomyłkach, które wystąpiły w wyniku nadużyć medycznych lub braku staranności ze strony lekarza, a które powodują narażenie na utratę zdrowia lub życia. Ponadto wskazała, że Kodeks Etyki Lekarskiej stanowi, jakie zachowania powinny zostać podjęte przez lekarzy w takich sytuacjach. Lekarz, który dostrzegł błędy innych lekarzy powinien starannie formułować informacje na ten temat. Jest to rodzaj ograniczenia prawa do wolności wypowiedzi oraz prawa do krytyki wobec nieprofesjonalnych lekarzy. Ten specyficzny „spisek milczenia” w środowisku medycznym prowadzi do dezinformacji społeczeństwa i nie uświadamia obywateli o błędach w opiece nad pacjentem, co niewątpliwie nie sprzyja bezpieczeństwu pacjentów ani w aspekcie medycznym, ani prawnym.

Jako kolejny prelegent wystąpił **prof. D. Magalhães**, który w wystąpieniu pt. „*Global Threats Against Historical Legal Institutions Deeply Rooted in Christian Nations. Life, Family and Property at Stake*” poruszył temat globalnych zagrożeń wobec instytucji prawnych głęboko zakorzenionych w chrześcijańskich narodach, tj. życia, rodziny i własności. Prof. D. Magalhães wskazał, że instytucje te są kamieniem węgielnym cywilizacji łacińskiej i krajów chrześcijańskich. Ich celem jest ochrona wartości, które zostały nam przekazane przez tradycję opartą na prawie rzymskim. Obecnie jesteśmy świadkami narastającego ataku na wyżej wymienione instytucje. Przed naszym społeczeństwem stoi wiele wyzwań, które wymagają kompleksowej analizy oraz zrozumienia.

Dr K. Koźmiński wygłosił przemowę zatytułowaną „*Ritual slaughter in Poland – a Legal, Moral or Historical-Economic Dilemma?*”, w ramach której poruszył zagadnienie uboju rytualnego w Polsce. Prelegent wskazał, że dyskusja na ten temat ujawniła wiele trudności związanych z procesem stanowienia prawa. Wszystko jest zależne od kryteriów, jakie bierzemy pod uwagę: czy są to aspekty moralne, ekonomiczne, historyczne, religijne czy ekologiczne. Wystąpienie wskazuje, że z ograniczeniem uboju rytualnego wiąże się wiele wątpliwości dotyczących zmian w polskim prawie, wprowadzonych w ostatnich czasach ze względu na działalność orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego i implementację standardów europejskich.

Ostatni, czwarty już panel drugiego dnia konferencji zatytułowany „*Religious Freedom Index*” był poświęcony prezentacji danych statystycznych składających się na indeks wolności religijnej. W ramach tej części konferencji funkcję moderatora sprawowała wspomniana już wcześniej dr M. Moulin-Stożek. W zasadzie była to jedynie namiastka jednego ze spodziewanych rezultatów projekt badawczego „*O wolność wyznawania religii we współczesnym świecie. Przeciwdziałanie przyczynom dyskryminacji i pomoc prześladowanym na przykładzie chrześcijan*”, w ramach którego odbyła się konferencja, a którym ma być Indeks Wolności Religijnej. Prezentacji danych dokonała **dr Ioulia Televantou** z Uniwersytetu w Oksfordzie, a także Uniwersytetu w Nikozji na Cyprze. Dane przedstawiały jednoznacznie smutną rzeczywistość dotyczącą sytuacji prześladowanych i dyskryminowanych chrześcijan oraz przestępstw na tle wolności religijnych, tym samym potwierdziły zasadność realizacji projektu.